

PAPER DETAILS

TITLE: NÜZÛL-I İSÂ MESELESİNİN TEFSİR GELENEĞİNE YANSIMALARI

AUTHORS: Muhittin AKGÜL

PAGES: 43-75

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257525>

NÜZÛL-İ ÎSÂ MESELESİNİN TEFSİR GELENEĞİNE YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Muhittin AKGÜL

Özet

Hz. Îsâ, peygamberler arasında belki de en fazla hakkında tartışmaların yapıldığı bir peygamberdir. Yapılan bu tartışmalardan biri de O'nun kıyamete yakın bir zamanda yeniden yeryüzüne inmesi hususudur. Gerek diğer din mensupları gerekse Müslümanlar arasında bu konu farklı şekillerde tartışılmıştır. Bu makalede Hz. Îsâ'nın yeryüzüne yeniden ineceğiyle ilgili âyetler ve bu âyetlere ilk dönemden itibaren müfessirlerin yaklaşımları ele alınacak ve aralarında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Îsâ, nüzûl, müteşâbih, Kehl, Deccâl, Ehl-i kitap, kıyâmet, kıraat.

Giriş

Eskiden beri müslümanlar arasında tartışılan, hakkında farklı görüşler belirtilen hususlardan biri de Hz. Îsâ'nın, kıyamete yakın bir zaman diliminde, yeniden yeryüzüne inmesi konusudur. Aslında Hz. Îsâ'nın sadece âhir zamanda inmesi konusunda değil, hayatı, ana karnına düşmesi, doğumu gibi

yaratılış keyfiyetiyle ilgili hususlar ve semaya refedilmesinde de değişik tartışmalar mevcuttur. Ancak bu makalede bunlardan sadece onun âhir zamanda yeniden dünyaya gelmesi ele alınacak, konuyla ilgili âyetler ve müfessirlerin görüşleri kronolojik olarak incelenecek, sonunda da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Konuya yaklaşımımız daha çok tasviri bir tarzda olacak, bir anlamda bu konuda müfessirlerin ortaya koyduğu genel kanaat ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak müfessirlerin görüşleri karşılaştırmalı bir şekilde nakledilerek, konunun tenkidi bir tarzda okunmasına imkân sağlanacaktır. Görüşlerine müracaat ettiğimiz müfessirler ilk dönemlerden itibaren değişik ekollere mensup olan müfessirlerdir. Buradaki amacımız her ekolün en önde gelenlerinin görüş ve değerlendirmelerini almak suretiyle geneli hakkında bir kanaate varmaktır. Bu anlamda rivayet tefsir ekolünde önemli bir yeri olan Taberi, İbn Ebî Hatim, Semerkandî ve İbn Kesîr, dirayet tefsirinde başta gelen Fahrüddin er-Râzî, Kurtubî, Ebu's-Suud, Reşid Rıza, Tahir b. Âşur ve Elmalılı Hamdi Yazır, hem dirayet ve hem de ehl-i sünnet kelim ekollerinden birinin temsilcisi olan Maturidî, Mu'tezile'den Zemahşeri, Şia'dan Tûsî, Tabersî ve Tabatabâî, Zeydiyye'den Şevkânî, Kur'ân lügatinde önemli bir yere sahip olan Râgıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî gibi dilcilere müracaat edilmiştir. Böylece klasik dönem rivayet ve dirayet tefsirlerinin görüşleri nakledildiği gibi İbn Âşur ve Reşid Rıza gibi modern dönem müfessirlerinin görüşleri de nakledilmiştir. Ayrıca Mu'tezile, Şiâ ve Zeydiyye mezhebine bağlı müfessirlerin görüşleri de ele alınarak, mezhepler arası mukayese imkanı sunulmaya çalışılmıştır.

Tefsirleri incelediğimizde müfessirler, Hz. İsâ'nın nüzûlüyle ilgili tartışmaları genellikle üç âyetin tefsirinde ele aldıklarını ve değerlendirdiklerini görmekteyiz. Bu âyetler Âl-i İmrân 3/45-46; Nisâ 3/46 ve Zuhuruf 43/59-61'dir.

Müfessirlerin bazıları, Hz. İsâ'nın nüzûlüyle ilgili tartışmalara, yukarıdaki her üç âyette, bazıları sadece ikisinde,

bazıları da sadece bunlardan bir âyette üzerinde durmuştur. Burada ilk olarak ele alacağımız âyet Âl-i İmrân 3/45-46 dır.

A. Kuhûlet: Olgunluk Yaşına Yetişişmesi

الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنْ إِذْ قَالَتْ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
الصَّالِحِينَ

“Gün geldi, melekler ona: “Ey Meryem! Allah sana, Kendisi tarafından bir kelime vereceğini müjdeliyor. Adı Meryem oğlu Îsâ’dır. Dünyada da âhirette de itibarlı, Allah’a en yakın kullardan olacaktır. Beşiğinde de, yetişkinliğinde de insanlara hitap edip onlarla konuşacak, salih insanlardan olacaktır.” (Âl-i İmrân 3/45-46)

Bu âyette konuyla ilgili tartışmaların odaklandığı yer كَهْلًا kelimesidir. Hemen hemen bütün müfessirler bu kelimenin farklı şekillerdeki yorumlarından hareket ederek, nüzûl-i Îsâ konusunu tartışmışlardır. Tefsir geleneğinin önemli simalarından Taberî (Ö. 310/922), Hz. Îsâ’nın beşikte konuşmasını, annesinin berâetini dile getirmesi şeklinde yorumlamış ve yetişkin (kehlen) olduğunda konuşmasıyla ilgili farklı görüşleri nakletmiştir. Buna göre yetişkin halinde konuşması, vahiy ve peygamberlik geldikten sonra konuşması veya âhir zamanda zuhur edip Deccal’ı öldürdüğünde konuşması şeklinde yorumlanmıştır.¹ Ancak Taberî, bu rivayetlerin kimlere ait olduğunu zikretmemiş ve kendisi de bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmayıp, sadece bu konudaki görüşleri aktarmakla yetinmiştir.

İbn Ebî Hâtim (327/939) ise, Mücahid (103/721) ve İbn

¹ Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, 3/369-372, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1995.

Vehb'in bu kelimeye hilim sahibi anlamı verdiklerini bildirir.¹ Dirayet tefsirinde büyük bir otorite kabul edilen Râzî (606/1209), âyetteki "kehl" kelimesiyle ilgili mukadder bir soru sorar ve derki: "Hz. İsa'nın semaya kaldırılincaya kadarki ömrünün otuz üç yıl altı ay olduğu rivayet edilmektedir. Buna göre o "kehl" yetişkinlik dönemine ulaşmamıştır. O zaman bu durum nasıl açıklanacaktır?" diyerek, "kehl" kavramını iki şekilde yorumlar:

Birincisi: "kehl" kelimesi Arapça'da kâmil ve tam anlamına gelmektedir. İnsanın en olgun yaşı ise 30-40 arasındır. Dolayısıyla Hz. İsa'nın bu yaşta iken "kehl" şeklinde vasıflandırılması doğru olur.

İkincisi: Hüseyin İbn Fadl el-Becelî'nin görüşüdür. Buna göre Cenâb-ı Hakk'ın onu "kehl" olarak vasıflandırmasından maksat, Hz. İsa'nın âhir zamanda semadan indirilerek insanlarla konuşması ve Deccal'ı öldürmesi dönemidir. El-Becelî'ye göre: "Bu âyette Hz. İsa'nın âhir zamanda ineceğine ait bir delil bulunmaktadır."² Görüldüğü üzere Râzî, kendisinin tercih ettiği görüşü belirtmemiş, sadece bu konudaki farklı yorumları aktarmıştır.

Şia'nın önde gelen müfessirlerinden et-Tûsî (460/1068), âyetteki "kehl" kelimesiyle ilgili şu yorumu yapar: "Hz. İsa'nın, Allah'tan gelen vahiyle "kehl" döneminde konuşmasıdır. Ömür bakımından o, "kehl" dönemine kadar yaşar ki, bu, haber verdiği olayın gerçekleşmesi açısından mu'cize olarak değerlendirilir. Aynı zamanda bununla Hristiyanlara da bir reddiye söz konusudur. Zira İlah olanın bir durumdan başka bir duruma geçmesi imkânsızdır. Hâlbuki Hz. İsa halden hale geçmektedir."³ Aynı ekolden gelen Tabersî (548/1153) de,

¹ İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999, 2/652-653.

² Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Teymî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 8/45-46.

³ Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâr-u İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ts, 2/463.

benzer yorumları yapmıştır.¹ Görüldüğü gibi gerek Tûsî ve gerekse Tabersî, Hz. Îsâ'nın nüzûlüyle ilgili herhangi bir yoruma gitmemiş, kehlen kelimesini Kur'an'ın i'cazı ve Hz. Îsâ'nın ilah olmasının imkansızlığı açısından yorumlamıştır.

Kurtubî (671/1272), âyette belirtilen “kehl” halinde insanlarla konuşmasını, semadan indirildiğinde konuşacağı şeklinde yorumlar ve der ki: “Hz. Îsâ 33 yaşındaki bir kıvamda indirilecek ve şöyle diyecektir: “Ey insanlar ben Allah'ın kuluym!” Kurtubî, daha sonra da, “kehl” kelimesiyle ilgili farklı görüşleri belirtir.²

Semerkindî (ö.375), “kehl” kelimesiyle ilgili değişik görüşlerin olduğunu belirttikten sonra, Kelbî'nin “Hz. Îsâ semadan indikten sonra konuşacak” şeklindeki görüşünü verir. Ancak o da bunların arasında herhangi bir tercihte bulunmaz.³

Büyük Türk Müfessiri Ebu's-Suud Efendi (982/1574) ise, *وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا* âyetindeki *كَهْلًا* kelimesinden maksadın, Hz. Îsâ'nın yeryüzüne nüzûlünden sonra konuşacağı⁴ şeklinde olduğunu belirtir.

Tabatabâî, önce buradaki “mehd” ve “kehl” kelimelerinin anlamları üzerinde durur. “Mehd”in bebek için hazırlanan yatak olduğunu, “kehl”in ise, gençlikle-yaşlılık arası dönem anlamına geldiğini belirtir. Hatta 34 yaşına ulaşan kimseye kehl dendiğini söyler. Der ki: “İncillerde Hz. Îsâ'nın 33 yaşına kadar yaşadığı bildirilmektedir. O zaman bu konuyu iyice düşünmek gerekir. Dolayısıyla Hz. Îsâ'nın kühûlet döneminde insanlarla konuşması, ancak semadan nüzûlünden sonra olacaktır. Çünkü

¹ Tabersî, Ebû Ali Fadl b. Hüseyin, *Mecme'ul-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâr-u İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, 2/567.

² Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1954, 4/90-91.

³ Semerkandî, Ebul-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, 1/268.

⁴ Ebus'Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Dâr'ul-Mushaf, Kâhire ts. 2/37.

o, yeryüzünde kühûlet dönemine kadar yaşamamıştır.”¹ Görüldüğü üzere Tabatabâî, Hz. Îsâ'nın kühûlet döneminde konuşmasını, kıyametten önce gelip konuşması şeklinde yorumlamaktadır.

Meşhur Kur'ân lügatçisi Râgıb el-İsfahânî (502/1108), âyetteki “kehlen” kelimesine, yaşlılığın ortaya çıkması, belirginleşmesi şeklinde anlam vererek, bitkilere de kurumaya yüz tuttuklarında “iktehele en-nebâtü” denildiğini belirtir.² Yine dilci Fîrûzâbâdî (718/1318) ise “kehl” kelimesinin başlıca iki anlama geldiğini, bunlardan birinin yaşlılığın ortaya çıkması, diğer anlamın da insanın otuz ya da otuz dört yaşından, elli bir yaşına kadar olan hayat dilimini ifade ettiğini belirtir.³ Garibu'l-Hadis ilminde büyük bir otorite olarak kabul edilen İbn'ü'l-Esîr (606/1209), “kehl” kelimesiyle ilgili olarak “Erkeklerden otuz yaşından kırk yaşına kadar olan zaman dilimine denir. Ayrıca otuz üç yaşından elli yaşına kadar ki dönemi kapsadığı da söylenmiştir.”⁴ şeklindeki yorumları aktarır ve herhangi bir tercihte bulunmaz.

Zâdu'l-Mesîr müellifi İbnü'l-Cevzî (ö.597) de كهل kelimesiyle ilgili değişik yorumları bildirdikten sonra şu değerlendirmede bulunur: “Böyle bir haber, Hz. Îsâ'nın ömrünün uzun olacağı müjdesi anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Abbas da كهل kelimesini “semadan nüzûlünden sonra” şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca bu kelimedden, zamanın Hz. Îsâ'yı etkilediği, onu halden hale soktuğu anlaşılır ki, bu da onun ilah olmadığını gösterir. Eğer ilah olsaydı, böyle bir

¹ Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l A'lemî, Beyrut 1997, 3/226.

² Râgıb, el-İsfahânî, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. s.442.

³ Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, s.1363.

⁴ İbn'ü'l-Esîr, Mecdüddin Ebu's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis*, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts. 4/213-214.

değişikliğe uğramazdı. Bir diğer anlam da bu kelimenin halim anlamına geldiğidir.”¹ İbnü'l-Cevzî de diğerleri gibi bu konudaki farklı değerlendirmeleri sıralamış ve bir tercihte bulunmamıştır. Reşid Rıza (1865-1935) ise, bu kelimenin, belirli bir yaşla sınırlanmayan, tastamam, mükemmel bir kişi anlamına geldiğini, böylece Hz. İsa'nın olgun ve kamil bir yaşa kadar hayat süreceğine bir müjde anlamını taşıdığını belirterek,² nüzûl konusuna hiç değinmez.

Görüldüğü üzere müfessirler, bu âyetteki “kehil” kelimesinden hareketle, Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar geleceğini ve olgunluk yaşına erinceye kadar yaşayacağını söylemişlerdir. Bu yorumda müfessirler, âyette geçen kelimenin (kehlen) anlamlarından hareket etmiş, dil açısından meseleyi ele almışlardır. Kesin olarak bundan maksadın Hz. İsa'nın nüzûlü neticesine varmamışlar, sadece yorumlardan birisinin böyle olduğu/olabileceği kanaatini belirtmişlerdir. Bazı müfessirler ise, bu kelimenin Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgisi üzerinde durmamış, yetişkin bir döneme kadar yaşayacağı ve vahiyle onlara hitap edeceği şeklinde yorumlamışlardır.

B. Ölmeden Önce Ehl-i Kitabın Kendisine İnanması

Konuyla ilgili ikinci âyet:

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ

“Doğrusu Allah onu kendi katına yükseltti. Allah aziz ve hakimdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir). Ehl-i

¹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, 1/317.

² Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. 3/307.

kitaptan hiç kimse yoktur ki ölmeden ona inanacak olmasın. Kıyamet günü gelince de o, onların aleyhinde şahitlik edecektir.” (Nisâ 4/158-159)dur.

Bu âyetin bir önceki âyetle yakın bir irtibatı vardır. Şöyle ki, önceki âyette Hz. İsa'nın ne öldürüldüğü ne de asıldığı, öldürülen kişinin başkası olup, asan kişilere astıkları kişinin Hz. İsa'ya benzer gösterildiği bildirilir. Yine aynı âyette Hz. İsa hakkında ihtilafa düşenlerin bu hususta şüphe içinde oldukları, kesin bilgilerinin olmadığı ve onların zanna tâbi olmaktan başka bir şeye dayanmadıkları üzerinde durularak, Hz. İsa'yı kesinlikle öldüremedikleri, Allah Teâlâ'nın onu kendi katına yükselttiği vurgulanır.

Hz. İsa hakkında ihtilafa düşenler, Hristiyanlardır. Bilindiği üzere bu konuda farklı inançlar vardır. Bir inanca göre çarmıha gerilen, Hz. İsa değil, ona çok benzeyen bir adamdır. Diğer bir görüşe göre Hz. İsa'dır, ancak çarmıhta ölmeyip, oradan indirildiğinde henüz yaşamaktaydı. Bazıları da çarmıhta öldüğüne, fakat daha sonra dirilip havarileri ile görüştüğüne inanırlar. Bazıları onun mukaddes ruh olarak göğe yükseldiğine, bazıları ise maddî vücudu içinde göğe yükseldiğine inanırlar.¹

Bu âyetlerde Allah Teâlâ'nın Hz. İsa'yı kendi katına aldığı ve ehl-i kitaptan herkesin ölmeden önce ona inanacağı üzerinde durulmuştur. Aşağıda da göreceğimiz gibi müfessirler, bu âyetin yorumuyla ilgili olarak birbirine yakın yorumlar yapmışlardır. Taberî, öncelikle âyetin **وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ** kısmıyla ilgili kısmını ele almış ve buradaki **بِهِ** zamirinden maksadın Hz. İsa olduğunu söylemiş, daha sonra da **قَبْلَ مَوْتِهِ** deki zamirle ilgili iki farklı görüşün olduğunu belirtmiştir ki;

Bunlardan birincisine göre buradaki zamir Hz. İsa'ya racidir. Buna göre âyetin anlamı: Hz. İsa ölmeden önce demektir. Buna göre Hz. İsa Deccal'ı öldürmek için kıyamete

¹ Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, Işık Yayınları, İzmir 2004, s. 102.

yakın bir zamanda indiğinde, ehl-i kitaptan herkes onu tasdik edecek, böylece bütün dinler tek bir din haline gelecek ve o da İbrahim dini olan İslam olacaktır. Nitekim İbn Abbas, Ebû Mâlik, Hasan Basrî ve Katâde de aynı görüştedir.

İkinci görüşe göre ise zamirden maksat ehl-i kitaptır. قَبْلَ مَوْتِهِ Bazı kimseler de¹ buradaki zamiri: “ehl-i kitaptan olan kimse ölmeden önce” şeklinde yorumlamışlardır. Buna göre âyetin anlamı: “ehl-i kitaptan olan kişiye ölüm gelip çatığında, gerçek apaçık ortaya çıkacak, ancak bunun o kimseye hiçbir faydası olmayacaktır” şeklindedir.

Taberî, bazı kıraatlerde قَبْلَ مَوْتِهِ şeklinde okunduğunu da belirterek, şu değerlendirmeyi yapar: Bu görüşlerin en sıhhatlisi ve doğrusu, ehl-i kitaptan herkesin, Hz. İsa ölmeden önce ona inanması görüşüdür. Buna göre âyetin anlamı şöyledir:

“Hz. İsa ölmeden önce, ehl-i kitaptan olan herkes ona iman edecektir ve bu husus sadece onlara mahsustur. Bununla da Hz. İsa’dan sonraki zamanlarda yaşayanlar değil, yalnızca onunla aynı dönemde yaşayanlar kastedilmiştir. İşte bu da, Hz. İsa indikten sonra olacaktır.” Daha sonra da Taberî, bu görüşünü şu hadisle desteklemektedir:

Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Peygamberler, anneleri ayrı, babaları bir kardeşirler, dinleri de birdir. Ben, Meryem oğlu İsa’ya insanların en yakınıyım. Zira benimle onun arasında başka bir peygamber yoktur. Şüphesiz o gelecektir. Onu gördüğünüzde tanıyın. O, beyaz-kırmızı arası bir renkte olup, saçları kıvrıktır. Başına ıslaklık değmese de saçlarından adeta damlalar akmaktadır. Üzerinde hafif kırmızıya çalar iki elbise vardır. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracaktır. Mal onun zamanında çoğalacaktır. İnsanları İslam’a çağırarak için savaşacak, Allah, onun zamanında İslam hariç bütün dinleri ortadan kaldıracaktır. Yine Allah onun

¹ Bunlar İkrime, Mücâhid, Dahhâk ve Süddî’dir. Bkz: Beğavî, Ebû Muhammed, el-Hüseyn b. Mes’ûd, *Meâlimu’t-Tenzil*, Dâr-u Taybe, Riyad 1993, 2/307.

zamanında Mesih'in dalaletini ve yalancı Deccal'ın şerrini yok eder. Onun zamanında bütün bir yeryüzüne emniyet gelir. Aslanlarla develer, kaplanlarla sığırlar, kurtlarla koyunlar, çocuklarla yılanlar birlikte oynar, ancak birbirlerine zarar vermezler. Sonra da yeryüzünde kırk yıl yaşar. Vefat edince cenaze namazını Müslümanlar kılar.¹

Taberî, bu âyetin “bütün ehl-i kitabın ölmeden önce Hz. Peygambere (s.a.s.) inanması” şeklinde anlaşılmasına katılmaz. Ona göre âyetin siyak-sıbakı böyle bir anlama müsait değildir. Çünkü siyak-sıbak itibarıyla âyet Hz. İsa ve Hz. Meryem'den bahsetmekte, Hz. Peygamberle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.²

İbn Ebî Hâtim, bu âyetin tefsirinde, önce Ebû Hureyre'den Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili rivayeti zikreder. Ebû Hureyre'nin bu rivayetten sonra *وَإِنْ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ* âyetini okuyarak, *قَبْلَ مَوْتِهِ* “onun ölümünden önce”den maksadın, “İsa'nın ölümünden önce” anlamında olduğunu söylediğini, ancak Hanzala'nın bu son sözün Resûlullah'ın mı, yoksa Ebû Hureyre'nin mi olduğunu bilmediğini de aktarır.³

İbn Ebî Hâtim, *قَبْلَ مَوْتِهِ* den maksadın Hz. İsa ölmeden önce olduğunu, zira Cenâb-ı Hakk'ın onu kendi katına aldığını, kıyamet kopmadan önce tekrar göndereceğini ve herkesin ona inanacağını belirtir. Ve aynı zamanda Ebû Hureyre, Mücahid, Hasan Basrî ve Katâde'nin de bu görüşte olduklarını söyler.⁴ Muhammed b. Sîrin ve Dahhâk'ın ise, bundan maksadın: “Yahudi olan kimse ölmeden önce” olduğunu söylediklerini belirtir.⁵

Görüldüğü üzere, İbn Ebî Hâtim, açık bir şekilde burada

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/406, 437; Hâkim, *Müstedrek*, 2/595.

² Taberî, a.g.e, 6/24-31.

³ İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999, 4/1112-1114.

⁴ İbn Ebî Hâtim, a.g.e, 4/1112-1114.

⁵ İbn Ebî Hâtim, a.g.e, 4/1112-1114.

قَبْلَ مَوْتِهِ deki zamirden maksadın Hz. İsâ olduğunu kabul etmekte, bunu Ebû Hureyre'nin rivayetiyle de desteklemekte ve aynı görüşte olan diğer kimseleri de zikrederek, bu şekildeki bir yorumun isabetini ortaya koymaya çalışmaktadır.

İmam Mâturîdî Tevîlât adındaki tefsirinde mezkur âyetin tefsirinde bu konu üzerinde durur. Maturîdî, burada farklı görüşler olduğunu, bazılarının قَبْلَ مَوْتِهِ ifadesini, Hz. İsâ semadan inip de henüz ölmeden, ehl-i kitaptan herkesin ona iman etmesi şeklinde anladıklarını ve bu görüşün de Hasan Basrî'ye ait olduğunu belirtir. Daha sonra konuyla ilgili olarak Kelbî'den şunları aktarır:

Cenâb-ı Hakk, Deccal çıktığında Hz. İsâ'yı gönderdiğinde, ehl-i kitaptan hayatta kalanlar ona iman eder. Bütün Yahudi ve Hristiyanlar müslüman olur.¹

Maturîdî isim belirtmeden “bazıları da şöyle dedi” diyerek şu yorumu yapar: “قَبْلَ مَوْتِهِ” den maksat, Yahudi ve Hristiyanlardan hiç kimse yoktur ki ölmeden önce Hz. İsâ'ya inanmamış olsun.²

Maturîdî: “Eğer bu âyetin yorumu ikinci görüşe göre kabul edilecek olursa anlamı şöyle olabilir” diyerek şu değerlendirmeyi yapar: “Şayet bunlar baştaki reisleriye, onlar liderliklerinin ve menfaatlerinin elden kaçacağı korkusuyla Hz. İsâ'ya inanmazlar. Ancak onlara ölüm gelip çatinca ve sahip oldukları şeylerin ellerinden gideceği kanaati oluşunca inanırlar ki, onların bu durumu:

“Yoksa makbul tövbe, kötülükleri yapıp edip de sonra

¹ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1/Varak 231. (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş no: 31363-1, Tasnif no: 297.211 MAT.T)

² Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1/Varak 231. (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş no: 31363-1, Tasnif no: 297.211 MAT.T)

kendilerinden birine ölüm gelip çattığında: “İşte ben şimdi tövbe ettim” diyenlerin tövbesi değil. Kâfir olarak ölen kimselerin tövbesi de değil. İşte öylesi kimselere, çok acı veren bir azap hazırladık.” (Nisâ 4/18), “Onlar imana gelmek için ne bekliyorlar? Meleklerin inmesini mi? Rabbinin imha eden azabının veya Rabbinin kıyamet alâmetlerinden birinin gelmesini mi? Rabbinin alâmetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmeyen yahut imanıyla hayır kazanmayan hiçbir kimseye o günkü imanı asla fayda vermez. De ki: “Bekleyin, biz de beklemekteyiz.” (En’âm 6/158), “Onlar Bizim azabımızın şiddetini görür görmez “Allah’ın birliğine iman ettik, ona şerik saydığımız putları da red ve inkâr ettik” dediler.” (Gâfir 40/84) âyetlerindeki kimselere benzer.

Mâturidi sonra da şöyle bir değerlendirme yapar: “Bu azaptan kurtulmaları için inandıklarını söyleyen kişilerin imanı gibidir. Bu iman, gerçek iman değildir. Zira şayet bu imanları, hakiki iman olsaydı kabul edilirdi. Adeta bunların imanı Firavun’un imanı gibidir.” Bu itibarla birinci görüş daha muvafıktır.¹

Görüldüğü üzere Mâturîdî âyetin bütün muhtemel anlamları üzerinde durmuş, her bir anlamı delilleriyle birlikte zikretmiş, ancak âyetin Hz. İsâ’nın nüzûlünü ifade eden ve nüzulü zamanında ehl-i kitabın inanması anlamına gelen bir şekilde anlaşılmasının daha doğru olacağını belirtmiştir.

Ünlü Mu’tezili müfessir Zemahşerî (538/1143) ise bu âyeti şöyle ele almıştır:

“Yahudi ve Hristiyanlardan hiç kimse yoktur ki, ölmeden önce Hz. İsâ’nın Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna inanmamış olsun. Ancak bu ruhunun çıkacağı ve artık imanın da fayda vermeyeceği bir zamanda olacaktır.” şeklinde yorumladıktan sonra, bu konuda Şehr b. Havşeb’in rivayet ettiği şu olayı nakleder:

¹ Mâturîdî, a.g.e, 1/Varak 231.

Şehr b. Havşeb'in, Haccac'dan şöyle söylediği rivayet edilmektedir: Haccac: "Ben bu âyeti okuduğumda, bu âyetten dolayı içimde bir istifham oluşmuştu. Çünkü ben Yahudilerin boynunu vuruyor, ancak onlardan böyle bir şey duymuyordum." demişti. Bunun üzerine ben de: "Yahudi'ye ölüm gelip çatığında, melekler onun yüzüne arkasına vurarak şöyle seslenirler: "Ey Allah'ın düşmanı! Hz. İsa sana peygamber olarak geldi de, sen onu yalanladın." Bunun üzerine o Yahudi de: "Ben onun Allah'ın kulu olduğuna iman ettim" der. Yine melekler ölmek üzere olan Hristiyana gelir ve: "Hz. İsa sana peygamber olarak geldi de, sen onun Allah ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettin." derler. O Hristiyan da: "Ben onun Allah'ın kulu olduğuna iman ettim" der. Böylelikle ehl-i kitap Hz. İsa'ya iman etmiş olurlar, ancak bu iman onlara bir fayda vermez." dedim. Bunun üzerine Haccac doğrulup oturdu ve: "Bunu kimden duydun?" dedi. Ben de: "Bunu bana Muhammed b. Ali b. El-Hanefiyye anlattı" dedim. Haccac da bir dal parçası alıp yeri çizerek şöyle dedi: "Yemin olsun ki, sen bunu doğru ve sağlam bir kaynaktan almışsın" dedi.

Zemahşerî, âyeti bu şekilde anlamayı, Übey b. Ka'b'ın kıraatının da desteklediğini belirtir. Sonra da Zemahşerî: "Peki o zaman ehl-i kitabın ölmeden önce Hz. İsa'ya inanmalarının haber verilmesinin ne gibi bir faydası olacaktır?" şeklinde mukadder bir soru sorarak, bundaki sebebin, onları korkutmak olup, onların mutlaka ölüm anında inanacaklarını bilmeleri gerektiğini, ancak o zaman böyle bir imanın kendilerine faydasının olmayacağını, dolayısıyla vakti geçmeden ona gerçekten inanmaları gerektiğini bildirmek olduğunu söyler.¹

Daha sonra da Zemahşerî, "denildi ki" lafzıyla bu konudaki diğer görüşü belirtir. Buna göre قَبْلَ مَوْتِهِ zamirden maksat Hz. İsa'dır ve âyetin anlamı: "Hz. İsa yeniden dünyaya geldiğinde, o dönemdeki ehl-i kitaptan herkes Hz. İsa'ya inanacaktır."

¹ Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987, 1/588-589.

şeklindedir. Bundan sonra da Zemahşerî, Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili olan hadisi zikreder.

Zemahşerî üçüncü bir ihtimal olarak “şöyle yorumlamak da mümkündür” diyerek bundan maksadın, Cenâb-ı Hakk'ın ehl-i kitaptan herkesi, Hz. İsa'nın nüzûlü esnasında kabirlerinden diriltip çıkartarak, Hz. İsa'ya ve ona indirdiği gerçeklere inanmaları, ancak bu imanın da kendilerine bir fayda sağlamayacağı” şeklinde de olabileceğini belirtir.¹

Görüldüğü üzere Zemahşerî, bu âyetin yorumunda birinci derecede olmasa da, ikinci muhtemel anlam olarak Hz. İsa'nın nüzûlünü kabul etmekte, hatta bunu hem hadislerle ve hem de âyete getirdiği farklı bir yorumla desteklemektedir.

Şii müfessir Tabersî, **وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ** ifadesinde farklı görüşlerin olduğunu söyler ve bunları şöyle sıralar:

Birincisi “بِهِ” ve “مَوْتِهِ” deki her iki zamir de Hz. İsa'ya gitmektedir. Buna göre anlam şöyle olur: Ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanlardan hiç kimse yoktur ki, Yüce Allah âhir zamanda mehdinin zuhuru esnasında Deccal'ı öldürmek için Hz. İsa'yı yeryüzüne indirdiğinde, Hz. İsa'ya inanmamış olsun. O zaman, bütün insanlığın dini tek olup, o da Hz. İbrahim'in de dini olan İslam olacaktır. Tabersî, bu görüşü zikrettikten sonra Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili bazı rivayetler de zikreder.

İkincisi بِهِ deki zamir Hz. İsa'ya, مَوْتِهِ deki zamir ise ehl-i kitaptan olan kimseye gider. Buna göre anlamı: Ehl-i kitaptan hiç kimse yoktur ki, dünyadan ayrılırken ölmeden önce, Hz. İsa'ya inanmamış olsun.

Üçüncüsü بِهِ zamiri Hz. Peygamberle ilgilidir. Buna göre Ehl-i kitaptan olan herkes, ölmeden önce mutlaka Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inanacaktır. Tabersî bu görüşün Taberî tarafından zayıf görüldüğünü söyler, kendisi de doğru olanın her

¹ Zemahşerî, a.g.e, 1/589.

iki zamirde kastedilenin Hz. İsa olduğunu belirtir.¹

Dirâyet tefsirinin en öndeki simalarından Fahreddin er-Râzî, önce âyete: “Ehl-i kitaptan herkes, ona mutlaka iman der.” şeklinde bir anlam verir ve sonra da şöyle bir soru sorar: “Biz Yahudilerin ölürken, genellikle Hz. İsa’ya iman etmediklerini görüyoruz?” Ve der ki bu soruya şu iki şekilde cevap verebiliriz:

Birinci olarak Razi, yukarıda zikredilen Şehr b. Havşeb’in, Haccac’dan yaptığı rivayeti nakleder.

İkinci olarak âyetteki قَبْلَ مَوْتِهِ ifadesi, Hz. İsa’nın ölümünden önce anlamındadır. Buna göre, bu âyetin maksadı, Hz. İsa âhir zamanda indiğinde, mevcut olan bütün ehl-i kitap mutlaka ona iman edecek anlamındadır.

Râzî, bunları aktardıktan sonra görüşler arasında herhangi bir tercihte bulunmaz. Ancak Hz. Muhammed (s.a.s.) son peygamber olduğu halde, sonradan Hz. İsa’nın gelmesinin buna ters gibi görünen bir durum olduğu hususunu şöyle açıklar: Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğinde, peygamberlik müessesesi sona ermiştir. Dolayısıyla Hz. İsa’nın dünyaya indikten sonra, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) dinine uyması yadırganacak bir durum değildir.²

Görüldüğü üzere Râzî, dirayet metodunu kullanmış, Hz. İsa’nın yeniden dünyaya gelmesinin dini açıdan bir sakıncasının olmadığını, ancak Hz. İsa’nın peygamber olarak değil de Hz. Muhammed’in (s.a.s.) dinine inanan onun ümmetinin bir ferdi olarak geleceğini bildirmiştir.

Kurtûbî, İbn Abbas, Hasan Basrî, Mücahid ve İkrime’nin bu âyeti: “Ehl-i kitaptan herkesin, Hz. İsa vefat etmeden önce ona inanacakları” şeklinde anladıklarını, dolayısıyla birinci zamirden maksadın Hz. İsa, ikinci zamirden maksadın da ehl-i kitap olacağını belirtip, buna göre anlamın şu şekilde olacağını

¹ Tabersî, 3/172-173.

² Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Huseyn b. Hasan b. Ali et-Teymî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 11/82-83.

bildirmiştir:

“Yahudi ve Hristiyanlardan herkes, ölüm meleği kendilerine geldiğinde, Hz. İsa’ya inanacaklardır. Ancak bu iman kendilerine herhangi bir fayda vermeyecektir. Çünkü böyle bir iman, ye’s halindeki bir imandır. İşte böyle bir durumda hem Yahudi ve hem de Hristiyan, onun Allah’ın elçisi olduğunu kabul edecektir.”

Kurtubî, bunu zikrettikten sonra konuyla ilgili iki ayrı görüş daha olduğunu belirtir, ancak bunların zayıf olduğunu vurgulamak için de, “kîle” “denildi” ki kelimesiyle ifade eder. Bu görüşler şunlardır:

Birincisi âyetteki her iki zamirden maksat Hz. İsa’dır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: “Kıyâmet gününe yakın bir zamanda Hz. İsa indiğinde hayatta olanlar ona inanacaktır.” Kurtubî, Katâde, İbn Zeyd ve diğer bazı kimselerin bu görüşü benimsediklerini, hatta Taberî’nin de bu görüşü tercih ettiğini belirtir.

İkincisi buradaki لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ zamiriyle, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) kastedildiğini belirtir.

Bunları zikrettikten sonra ise, konuyla ilgili kendi görüşünün daha kabul edilebilir olduğunu belirtir ve bunu destekleyici olarak da nüzûl-i İsa’yla ilgili hadisi de zikrederek meseleyi bitirir.¹

Görüldüğü üzere Kurtubî, kabul edilebilir gördüğü ve kendisinin de tercih ettiği iki görüşten birisi, Hz. İsa’nın âhir zamanda geleceği hususudur.

İbn Kesîr (ö.774/1372), önce Taberî’nin وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ âyetiyle ilgili kaydettiği rivayetleri belirtir. İbn Cerir bu konuda müfessirlerin başlıca iki gruba ayrıldıklarını, bunlardan bir grubun قَبْلَ مَوْتِهِ deki zamirden maksadın Hz. İsa

¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kâhire 1954, 6/10-11.

olduğunu, diğer grubun ise maksadın Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu söylediklerini kaydeder. Daha sonra da bu iki grubun kendi görüşleriyle ilgili dayandıkları rivayetleri sıralar. Burada zamirin Hz. İsa'ya ait olduğunu, Hz. İsa Deccal'ı öldürmek için geldiğinde bütün milletlerin din bakımından tek bir millet olacaklarını, onun da İslam olduğunu söyleyenlerin kimler olduğunu rivayetleriyle belirtir.

Buna göre Said b. Cübeyr ve Avfi'nin, İbn Abbas'a dayandırdıkları rivayete göre ehl-i kitabın inanması, Hz. İsa ölmeden öncedir. Ebû Mâlik, bu durumun Hz. İsa'nın nüzûlü anında olacağını söylemektedir. Hasan Basrî'ye göre bu durum Hz. İsa'nın ölümünden önce olacaktır. Hasan Basrî: "Allah'a yemin olsun ki Hz. İsa Allah katında şu anda diridir. O yeniden yeryüzüne inince herkes ona inanacaktır." demektedir.

İbn Kes'ir, Katâde'nin, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in ve daha başkalarının da aynı görüşte olduklarını söyler. Bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir.

Daha sonra İbn Kesîr, İbn Cerir'den yine nakillerde bulunur: Diğer bazı kimseler de buradaki anlamın: "ehl-i kitaptan ölen her kimsenin ölmeden önce Hz. İsa'ya inanacağı" şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bu husustaki delillerini de Ali b. Ebî Talha, İkrime, Said b. Cübeyr ve Süfyan es-Sevrî'nin, İbn Abbas'tan yaptıkları rivayete dayandırır. Bu rivayetlerde özetle, ehl-i kitaptan özellikle de Yahudilerden ölen her kişinin ölmeden önce Hz. İsa'ya inanacağı hususu bildirilmektedir.

İbn Kes'ir, İbn Cerir'in, bazı kimselerin de bu âyeti: "ehl-i kitaptan olan herkesin, ölmeden önce mutlaka Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inanacağı" şeklinde anladıklarını söylediğini belirterek, konuyla ilgili olarak İkrime'den gelen bir rivayeti de zikrederek, İbn Cerir'in şu değerlendirmesini alır:

"Bütün bu görüşlerin en sahihi, birinci görüştür. O da: "Ehl-i kitaptan olan herkesin, Hz. İsa'nın nüzûlünden sonra, Hz. İsa ölmeden önce kesinlikle ona inanacağıdır."

İbn Kes'ir, bunu aktardıktan sonra da konuyla ilgili kendi görüşünü şöyle belirtir: “Şüphesiz konuyla ilgili İbn Cerir'in bu görüşü en doğru olanıdır. Zira âyetlerin gelişindeki maksat, Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürdükleri iddiasının yanlışlığının belirtilmesidir. Cenâb-ı Hakk, gerçeğin böyle olmadığını, ancak başka birinin Hz. İsa'ya benzetildiğini, onu kendi katına aldığını, Hz. İsa'nın bâki ve diri olduğunu ve kıyamet gününden önce de yeniden geleceğini haber vermektedir.” diyerek bu konudaki hadislerin mütevatir olduğunu bildirir ve tafsilatlı olarak bu rivayetleri aktarır. Rivayetlerden sonra da şöyle der:

“Bu hadisler, Ebû Hureyre, İbn Mes'ûd, Osman b. Ebi'l-As, Ebû Umâme, Nevvâs b. Sem'ân, Abdullah b. Amr b. El-Âs, Mücemma' b. Cârîye, Ebû Sarîha ve Huzeyfe b. Useyd'in Resûlullah 'tan rivayet ettikleri mütevatir hadislerdir.”

Hemen bunun ardından da İbn Kesîr, tefsir de önemli bir kural olan “âyetin âyetle tefsiri” prensibinden hareketle, bu âyetin yukarıda bahsedildiği şekilde anlaşılması gereğini, وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ زُحْرُفَ 43/61 âyetiyle de desteklemekte, hatta “le alemün” (yani Hz. İsa, kıyametin kopmasının bir alametidir) şeklinde bir kıraatın da olduğunu belirterek, bir anlamda kabul ettiği görüşün daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır.¹

Semerkandî (ö.375), إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ deki zamirden maksadın Hz. İsa olduğunu söyler.

قَبْلَ مَوْتِهِ bölümüyle ilgili olarak farklı görüşleri verir. Sonunda Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceği, Deccal'ı öldüreceği, haçı kıracağı şeklindeki görüşü ve bununla ilgili rivayetleri aktarır. Ancak bunların arasında herhangi bir tercihte bulunmaz.²

Ebu's-Suud (ö.383/993), mezkur âyetteki بِهِ zamirinden

¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl ed-Dîmeşki, *Tefsîru'l-Kur'âni'l- Azîm*, Dâr-u Kahraman, İst.1992, 2/403-419

² Semerkandî, Ebul-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, 1/403.

maksadın Hz. İsa olduğunu belirterek, buna şu anlamı verir: “Ehl-i kitaptan hiç kimse yoktur ki, ruhu alınmadan önce, Hz. İsa’nın Allah’ın kulu olduğuna inanmamış olsun. Ancak teklif vakti sona erdiğinden, bu imanın faydası olmaz.” Ebussuud, böyle bir anlamı, لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ şeklindeki kıraatın da desteklediğini söyler.

Ebussuud, “kîle” “denildi ki” şeklindeki bir görüşü de zikreder ve der ki, buradaki her iki zamirden de kastedilen Hz. İsa’dır. Buna göre ise anlam şöyledir: “Hz. İsa’nın nüzûlü esnasında, ehl-i kitaptan hiç kimse bulunmaz ki, Hz. İsa ölmeden önce ona inanmamış olsun.” Sonra da bu görüşü destekler mahiyette olan şu rivayeti zikreder:

“Âhir zamanda Hz. İsa semadan inecek, ehl-i kitaptan herkes ona inanacak, bütün dinler tek din haline gelecek ki, o da İslam’dır. Allah onun zamanında Deccal’ı helak edecek, emniyet olacak, o kadar ki aslanla deve, kurtla koyun beraber otlayacak, çocuklar yılanlarla oynayacaktır. Hz. İsa yeryüzünde 40 yıl kalacak, ölünce Müslümanlar onun cenaze namazını kılacaklardır.”¹

Ayrıca Ebussuud, âyetteki هُـ zamirinden maksadın Allah (c.c.) veya Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu söyleyenlerin olduğunu da “kîle” “denilmiştir” kalıbıyla belirtir. Görüldüğü üzere Ebussuud’un, birinci olarak verdiği görüş, Hz. İsa’nın nüzûlü sırasındaki ehl-i kitabın ona inanmaları değil, ehl-i kitaptan her bir kişinin ölmeden önce Hz. İsa’ya inanmasıdır. Diğer görüşleri “denildi ki” ifadesiyle verir ki, bu da bu görüşlerin kendisi tarafından zayıf kabul edildiğini gösterir.²

Zeydiye ekolünden olan Şevkânî (ö.1250/1834), bu konudaki farklı görüşleri verdikten sonra şöyle der: “Tabîin ve daha sonraki dönemlerdeki pek çok âlim, bu âyetten maksadın Hz. İsa’nın ölmeden önce olduğunu ve bunların da, yeryüzüne

¹ Bkz: Ebû Dâvûd, Melâhim 14; Tirmizî, Menâkıb 1.

² Ebus’Suud, a.g.e, 2/252-253.

Hız. İsâ'nın yeniden nüzûlünde onu idrak edecek kişilerin olmasıdır. Şevkânî, nüzûl-ü İsâ ile ilgili hadislerin mütevatir olduğunu, hatta konuyla ilgili olarak da müstakil bir eserinin mevcudiyetini belirtmektedir.”¹

Görüldüğü üzere Şevkânî, bu âyeti, nüzûl-ü İsâ'yı kabul edecek bir şekilde yorumlamakta, bu konudaki hadislerin mütevatir olduğunu kabul etmekte, hatta bu konudaki kanaatinin kesin olduğunu ifade etmek için de kendisinin bu mevzuda müstakil bir çalışmasının olduğunu vurgulamaktadır.²

Şii müfessirlerden Tabatabâî قَبْلَ مَوْتِهِ zahirinde iki farklı görüşün olduğunu belirtir. Bunlar:

Birincisi: Zamirden maksat, ehl-i kitaptır. Buna göre anlam: “Ehl-i kitaptan herkes kendisi ölmeden önce Hz. İsâ'ya inanacak.” şeklindedir. İkincisi: Zamir Hz. İsâ'ya gitmektedir. Bunu bu konudaki rivayetler de desteklemektedir. Buna göre ise anlamı: “Hz. İsâ kıyamet kopmadan önce geldiğinde ona inanacaklardır.” şeklindedir.³ Görüldüğü gibi Tabatabâî bu âyetin yorumunda Hz. İsâ'nın kıyamet kopmadan önce geleceğini ve ehl-i kitabın da kendisine inanacağını kabul etmektedir.

Reşid Rıza (ö.1865/1935) ise bu âyeti şöyle yorumlamıştır: “Ehl-i kitaptan herkesin kendi ölüm anı geldiğinde, Hz. İsâ ve inanmaları gerekli olan diğer gerçekler apaçık ortaya çıkar. Böylece Hz. İsâ'ya gerçek bir şekilde iman etmiş olurlar. Bu anlamda Yahudi onun sadık bir peygamber olup yalancı olmadığına, Hristiyan da onun Allah ya da Allah'ın oğlu olmayıp, O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanır.⁴ Görüldüğü üzere Reşid Rıza, bu yaklaşımıyla diğer tefsircilerden ayrılmış,

¹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Mektebet-ü Mustafa el-Bâbî el-halebî, Mısır 1964, 1/536.

² Şevkânî, a.g.e, 1/536.

³ Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri 'l-Kur'ân*, Müessesetü'l A'lemî, Beyrut 1997, 5/136.

⁴ Reşid Rıza, a.g.e, 6/21.

Hız. İsa'nın nüzûlü meselesine hiç değinmemiştir.

Son dönemin önemli müfessirlerinden Tâhir b. Âşur'un bu âyetle ilgili yorumu şöyledir: Âyetteki birinci zamirde kastedilen Hız. İsa'dır. İkinci zamirle kastedilen ise hem Yahudi ve hem de Hıristiyanlardır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Ehl-i kitaptan her bir kimse, ölmeden önce ona inanacaktır. Nitekim Übey b. Ka'bın لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ şeklindeki kıraatı da bunu desteklemektedir. Buna göre Yahudiler Hız. İsa'ya olan aşırı düşmanlıklarına rağmen ölmeden önce onun nübüvvetine inanacaklardır. Bu da onların ruhları alınmadan önce olacaktır. Bunun böyle olması, Cenab-ı Hakk'ın Hız. İsa'ya aynı zamanda bir lütuf ve ihsanıdır. Allah (c.c.) İsa'nın düşmanlarını dünyadan ayırmadan ona inandırmıştır. Aynı şekilde Hıristiyanların Hız. İsa hakkındaki yanlış düşüncelerinin tashih edilmesi ve onların Hız. İsa'ya doğru bir şekilde iman etmeleri şeklinde de anlaşılabilir. Dolayısıyla her iki grubun şüphesi böylece ortadan kalkmış olur ve onun asılması hususunda Hız. Peygamberin (s.a.s.) bildirdiği haberin doğruluğu ortaya çıkmış olur.

Tahir b. Âşur, âyetteki ikinci zamirle Hız. İsa'nın kasdedildiği görüşüne katılmaz. Çünkü şayet ehl-i kitap, Hız. İsa'ya sadece nüzulü esnasında inanacak olsalar, o zaman ona inananlar ehl-i kitabın hepsi değil sadece bir kısmı olmuş olur. Bu da إِنَّ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ cümlesindeki anlama ters düşer.¹ Görüldüğü üzere Tahir b. Âşur, dirayet yöntemini kullanmış, gerek kıraat ve gerekse Arapça'nın dil özelliğini de dikkate alarak, âyetin nüzul-i İsa'yı kastetmediği görüşüne varmıştır.

Elmalılı da, âyetle haber verilen iman etme meselesinin haberden ziyade, bir tavsiye ve emir niteliğini taşıdığını kabul ederek, şöyle demektedir: “Kitap ehlinden gerek Yahudi ve gerek Hıristiyan hiçbiri yoktur ki, ölümünden önce İsa'ya iman edecek olmasın, her halde edecektir, etmek mecburiyetindedir. Çünkü ölüm zamanında imanın faydası olmayacak ve kıyamet

¹ Tâhir b. Âşur, *Tefsîru't-Tahrîr Ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunûsiyye, Tûnus 19984, 6/24-25.

gününde İsa onların aleyhlerine şahit olacaktır. Müfessirlerden çoğunun açıkladığına göre به (hû) gizli zamiri İsa'ya قَبْلَ مَوْتِهِ zamiri de iman edecek olan kitap ehline racidir ve İbn Abbas'tan da böyle nakledilmiştir. Yani İsa ölmeden önce demek değil, kitap ehlinde her biri ölmezden önce demektir. Fakat her halde iman edecek olunca, İsa niçin aleyhlerinde şahit olacak, denilirse, buna karşı

قَالَ إِنِّي يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ
أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ثَبُتَ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كَفَّارٌ

“Yoksa makbul tevbe, kötülükleri yapıp edip de sonra kendilerinden birine ölüm gelip çatığında: “İşte ben şimdi tevbe ettim” diyenlerin tövbesi değil. Kâfir olarak ölen kimselerin tevbesi de değil. İşte öylesi kimselere, çok acı veren bir azap hazırladık.” (Nisa 4/18) âyetinde geçtiği üzere yeis imanı kabul edilmeyeceğinden dolayı bu imanlarının kendilerine faydası olamayacağı söylenmiştir. Fakat âyette حِينَ مَوْتِهِ “ölüm zamanı” buyrulmayıp قَبْلَ مَوْتِهِ “ölümden önce” buyrulduğuna nazaran bu cevap âyetin zahirine pek de uygun değildir. Şu halde âyetin meâli, ölümünden önce yahudiler İsa'yı yalanlamaktan, Hristiyanlar da tanrılık isnadından tevbe ederek her halde İsa'ya iman etmek zorundadırlar, yani iman ile borçludurlar. Ölüm gelmeden, tevbe kapısı kapanmadan, zorunlu hale düşmeden önce tevbe edip imana gelmelidirler. Yoksa o zaman imanın da faydası olmayacak, İsa kıyamet gününde aleyhlerinde şahit olacak, yahudiler aleyhinde: “Ey Rabbim bunlar beni yalanladılar” diye; Hristiyanlar aleyhinde de: “Ey Rabbim, bunlar bana ilâh ve Allah'ın oğlu” dediler, diye küfürlerine şahitlik edecektir. Demek olur ki, bunda hem İsa'nın yükseltilmesi, hem ilâhî izzeti açıklama vardır.¹ Görüldüğü üzere Elmalılı da nüzul-ü İsa'ya deyinmemiş, âyetin yorumunu Reşid Rıza ve Tahir b. Aşur'un anlattığı gibi ehl-i kitaptan herkesin, kendisi ölmeden önce Hz. İsa'ya inanması şeklinde

¹ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul ts.3/121.

yorumlamıştır.

C. Hz. İsâ'nın Kıyamet İçin Bir Bilgi ve Alamet Olması

Konuyla ilgili üçüncü âyet:

إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مِثْلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ
مُسْنَقِيمًا مَّا يَكُ فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُون هَذَا صِرَاطٌ

“Hayır, o bir tanrı değil, nimetimize mazhar ettiğimiz ve İsrailoğulları için bir örnek yaptığımız bir has kulumuzdu. Şayet yapmak isteseydik, sizin yerinize geçmek üzere melekler yaratırdık. Ama bu, Allah'ın hikmetine aykırıdır. Gerçekten o, kıyamet için bir ilimdir. Artık siz, o saatin geleceğinden hiç şüphe etmeyin de Bana tâbi olun. Doğru yol budur.” (Zuhruf 43/59-61)di.

Taberî cümlesindeki zamirle ilgili iki görüş olduğunu söyler. Bunlardan birincisine göre zamirden maksat Hz. İsâ'dır. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Hz. İsâ'nın zuhuru, kıyametin geldiğinin alametidir. Zira O'nun zuhuru, kıyametin kopma şartlarındandır. Yeryüzüne nüzûlü, dünyanın bittiğinin ve kıyametin geldiğinin delilidir. Ayrıca Taberî, İbn Abbas, Mücâhid, Hasan Basrî, Dahhâk, Katâde ve İbn Zeydin de aynı görüşte olduklarını belirttikten sonra, İbn Abbas'ın bu kelimedeki “ayın” harfîni fetha şeklinde okuduğunu farklı rivayetlerle belirtir. Bunun yanında Dahhak ve Katade'nin de buradaki kelimeyi İbn Abbas gibi mansub olarak okuduklarını söyler. Ayın harfinin fetha okunmasıyla âyetin anlamı: “Hz. İsâ, kıyametin zamanı için bir alamet, belirti ve delil” anlamına gelmektedir ki, yukarıdaki görüşü destekleme noktasında önemlidir.

İkinci görüş ise, buradaki اِنَّه zamirinden maksadın Kur'ân olduğudur. Buna göre: Kur'ân, kıyamet için bir bilgidir. Kıyametin durumuyla ilgili haberler vermektedir. Sonra da

Taberi sadece bu iki kıraat arasında bir tercih yapar ve der ki: “وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ”¹

Ancak görüldüğü gibi Taberi, kıraatlar arasındaki tercihini belirtmesine mukabil, zamirin nereye gittiğiyle ilgili herhangi bir tercihte bulunmaz.

Görüldüğü üzere Taberî, Hz. İsa'nın nüzûlüne işaret eden âyetlerde, konuyla ilgili rivayetleri aktarmakla yetinmemiş, özellikle de Nisa 159. âyette Hz. İsa'nın nüzûlünü açıkça kabul etmiş, görüşünü hadislerle desteklemiş ve âyetin bu bağlamda değerlendirilmesini açıkça tercih etmiştir.

İbn Ebî Hâtim, وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ âyetinden maksadın, kıyamet kopmadan kısa bir süre önce Hz. İsa'nın nüzûlü anlamına geldiğini belirtir.²

Mâturîdî, وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ âyetindeki zamirden maksadın kim olduğuyla ilgili farklı görüşlerin olduğunu belirtir. Bunlardan birine göre maksat Hz. İsa'dır. İsa semadan inecek ve inmesi de kıyametin alameti olacaktır. Buna göre âyetin kendinden önceki âyetlerle irtibatı vardır. Bu âyetin öncesinde وَجَعَلْنَاهُ مِثْلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ âyetindenmiştir. Dolayısıyla وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ âyetinin anlamı: “İsa'yı insanlar için kıyametin bir delili kıldık” demektir.

İkinci bir görüş de, bu zamirden maksadın Hz. Muhammed (s.a.s.) ve Ona inen Kur'ân olduğudur. Zira nübüvvet ve risâlet onunla son bulmuştur. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.) de bir hadislerinde: “Ben ve kıyamet şöyleyiz” demiş ve sonra da baş ve orta parmağını birleştirmiştir.”³

Daha sonra da Mâturîdî “ilim” kelimesinin farklı okunuşlarıyla ilgili kıraatleri de rivayet eder. Ancak hiçbir tercihte bulunmaz.⁴

¹ Taberî, a.g.e, 25/117.

² İbn Ebî Hâtim, a.g.e, 10/3285.

³ Buhârî, Talak 25; Müslim, Cuma 43; Fiten 135; Tirmizî, Fiten 39.

⁴ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 3/Varak 971-972. (Türkiye Diyanet Vakfı

Görüldüğü üzere bu âyetin yorumunda Mâturîdî, görüşler arasında bir tercihte bulunmamıştır. Ancak Hz. İsâ'nın nüzûlünü belirten görüşü birinci olarak zikretmesi ve âyetlerin siyak-sibak ilişkilerini belirterek yorumlaması, bu görüşü desteklediğini göstermektedir.

Garîbu-l-Kur'ân müelliflerinden Mekkî b. Ebî Tâlib, buradaki zamirden kastedilenin, nüzûl-u İsâ olduğunu birinci anlam olarak verdikten sonra, zayıf bir görüş olarak “denildi ki” diyerek, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gönderilmesi anlamının da verildiğini belirtir.¹

İbnü'l-Cevzî (ö.597) de buradaki zamirle ilgili görüşleri iki ihtimal üzerinde durarak değerlendirmiştir. Bunlardan birine göre zamirden kastedilen Hz. İsâ'dır ve bu da şu anlamlara gelebilir: Hz. İsâ'nın nüzûlü kıyametin şartlarındandır. Onun gelmesiyle kıyametin yaklaştığı anlaşılır. Veya Hz. İsâ'nın ölüleri diriltmesi, kıyametin kopmasının ve ölülerin dirilmesinin delilidir. Diğer bir görüşe göre ise, buradaki zamirden Kur'ân kastedilmiştir. Cumhur “le ilmun” şeklinde okumuştur. İbn Abbas, Ebû Rezîn, Ebû Abdurrahman, Katâde, Humeyd ve İbn Muhaysin ise “le alemün” şeklinde okumuşlardır.² İbnü'l-Cevzî konuyla ilgili diğer tefsirlerde de olan görüşleri zikretmiş, nüzul-i İsâ'yla ilgili yorumu öncelikli olarak zikretmiş, ancak açıkça herhangi bir tercihte bulunduğunu belirtmemiştir.

Zemahşerî, **وَاللَّهُ** kelimesindeki zamirden kastedilenin Hz. İsâ olduğunu ve onun, kıyamet vaktinin gelmesinin şartlarından biri olduğunu belirterek, buradaki şartın, ilim olarak isimlendirilmesindeki sebebi ise, o konuyla ilgili bilginin onunla ortaya çıkması şeklinde değerlendirir. Ayrıca **لَعَلَّكُمْ** kelimesiyle ilgili farklı kıraatleri de zikrederek, Hz. İsâ'nın, kıyamet

İslam Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş no: 31363-3, Tasnif no: 297.211 MAT.T)

¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *Tefsîru'l-Müşkil Min Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'n-Nûr el-İslâmî, Beyrut 1988, s.310.

² İbnü'l-Cevzî, a.g.e, 7/142.

vaktinin alametlerinden olduğuyla ilgili hadisi belirtir.¹ Daha sonra da Zemahşerî, buradaki zamirden maksadın Kur'ân olduğuyla ilgili olarak Hasan Basrî'nin görüşünü aktarır.²

Görüldüğü üzere Zemahşerî, âyeti Hz. İsa'nın nüzûlünü kabul eder bir şekilde yorumlamış, hatta bu şekildeki bir yorumu öne çıkarmak için, hadisi de delil olarak kullanmıştır.

Tabersî, وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا ayetine; “yani Hz.İsa'nın nüzûlü, kıyametin şartlarındandır. Onunla, kıyametin yaklaştığı anlaşılır.” şeklinde mana verir. Daha sonra da Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili bazı rivayetleri zikreder. Tabersî, bunu zikrettikten sonra da iki ayrı görüş daha zikreder, ancak bunları “kîle” olarak belirtip, zayıf olduğunu söyler. Bu zayıf görüşlere göre ise, buradaki zamirden kastedilen Kur'ân olup, anlamı: “Kur'ân, kıyâmetin kopmasının delilidir. Çünkü öldükten sonra dirilme ancak onunla bilinir. Veya Kur'ân, kıyametin delilidir. Çünkü o, peygamberlerin en sonuncusuna gelen, en son kitaptır.”³

Râzî, âyetteki zamirden maksadın Hz. İsa olduğunu belirttikten sonra, onun kıyamet için bir bilgi olduğunu, yani kendisiyle kıyametin bilindiği alametlerden bir alamet olduğunu vurgulamış, Hz. İsa'nın ilim olarak vasıflandırılmasını da: “Kendisiyle bilgi meydana geldiği için, bir şeye delalet eden şart, ilim olarak isimlendirilmiştir.” şeklinde izah etmiştir.⁴

Râzî, “ilim” kelimesiyle ilgili farklı kıraatlerin de olduğunu ifade etmiş, Hz. İsa'nın nüzûlünün, kıyametin alametlerinden olduğunu hadisten de delil getirerek vurgulamıştır. Râzî'nin konuyu delillendirmek için zikrettiği hadis şöyledir:

“Hz. İsa, elinde mızrağı olduğu halde, Kudüs'teki Efik

¹ Zemahşerî, a.g.e, 4/261.

² Zemahşerî, a.g.e, 4/261.

³ Tabersî, a.g.e, 9/70.

⁴ Râzî, a.g.e, 27/191.

adındaki tepeye iner. Kılıcı ile Deccal'ı öldürür. Sonra sabah namazında imamın namaz kıldırıldığı bir vakitte Beyt-i Makdis'e gelir. Onun geldiğini gören ve namazda cemaate imam olan kimse geriye çekilir. Hz. İsa onu yine ileriye sürer ve o imamın arkasında Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dinine göre namaz kılar. Daha sonra domuzları öldürür, haçı kırar, havra ve kiliseleri yıkar ve kendisine inananlar hariç Hristiyanları da öldürür.”¹

Kurtubî öncelikle bu âyete Hasan Basrî, Katâde ve Said b. Cübeyr'in verdiği anlamı zikreder ve buradaki zamirden maksadın Kur'an olduğunu, bunun sebebini de “Çünkü Kur'an, kıyametin yaklaştığını gösterir veya kıyametin durumu, dehşeti vs. hususlar ancak Kur'an sayesinde bilinir.” şeklinde belirtir.

Ayrıca konuyla ilgili olarak İbn Abbas, Mücahid ve Süddî'nin görüşlerini belirtir ve der ki: “Bundan maksat, Hz. İsa'nın gelmesidir. Zira bu, kıyametin alametlerindendir. Allah Teâla kıyamet kopmadan az bir zaman önce onu semadan indirecektir.”

Kurtubî bundan sonra da İbn Abbas, Ebû Hureyre, Katâde, Mâlik b. Dînar ve Dahhak'ın bu âyeti *وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلسَّاعَةِ* şeklinde lammın fethasıyla okuduklarını bildirir. Ayrıca nüzûl-i İsa'yla ilgili rivayetleri zikreder. Sonunda da kendisi şöyle muhtemel bir anlam söyler: “*وَإِنَّهُ*”deki zamirden maksat, Hz. Peygamberdir. Nitekim Allah Resûlü de (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “Ben ve kıyamet şöyleyiz” demiş ve sonra da baş ve orta parmağını birleştirmiştir.”² Dolayısıyla kıyametin ilk alameti Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir.³

Genel olarak Kurtubî'nin nüzûl-i İsa konusuna yaklaşımına baktığımızda, onun da diğer müfessirler gibi bunu kabul ettiğini görmekteyiz.

İbn Kesîr, İbn İshâk'ın bu konudaki yorumunun: “Bundan

¹ Râzî, a.g.e, 27/191.

² Buhârî, Talak 25; Müslim, Cuma 43; Fiten 135; Tirmizî, Fiten 39.

³ Kurtubî, a.g.e, 16/105-107.

maksadın Hz. İsa'nın ölülerini diriltme ve çeşitli hastalıkları tedavi etmek üzere gönderilmesi" şeklinde olduğunu belirtir. Ancak İbn Kesîr, bunda "fihi nazar" diyerek bu görüşün çok da doğru olmadığını belirtir. Hatta bundan daha uzak bir görüşün ise, Katâde tarafından rivayet edilen görüş olan **وَإِنَّهُ** deki zamirin Kur'an'a gittiğidir. Halbuki doğru olanın, bu zamirden kasdedilenin Hz. İsa olmasıdır. Çünkü âyetin sıyakında o zikredilmektedir. Onun zikredilmesindeki maksat da, kıyamet gününden önce nüzûlüdür. İbn Kesîr, bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra ise, âyetin âyetle tefsiri kuralını uygular ve bu görüşünü Nisâ 159. âyetle destekler.¹

İbn Kesîr, Nîsâ 159. âyette vurguladığı gibi burada da, Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili rivayetlerin mütevatir olduğunu belirtir.

İbn Kesîr'in konuyla ilgili âyetlere yaklaşımına baktığımızda, onun açıkça âyetlerden anladığı, Hz. İsa'nın geleceği hususudur. Bir müfessir olmasının yanında aynı zamanda hadiste de önemli bir otorite olarak kabul edilen İbn Kesîr, bu konuda hadislerle de çok önem vermiş, bu şekildeki bir yorumun doğruluğunu ortaya koyan pek çok hadisi konuyla ilgili âyetlerin geçtiği yerlerde zikretmiş ve daha da önemlisi bunların mütevatir olduğunu belirtmiştir.

Semerkandî, bu âyete: "Hz. İsa'nın nüzûlü, kıyametin kopmasının alametlerindendir." şeklinde anlam verdikten sonra, İbn Abbas'ın bu âyetin anlamıyla ilgili olan: "Bundan maksat Hz. İsa'nın ortaya çıkışıdır" şeklindeki rivayetini aktarır ve Katâde'nin de bu âyeti Hz. İsa'nın nüzûlü olarak anladığını belirtir. Ayrıca Semerkandî, bu konuda Ebû Hureyre'den rivayet edilen şu hadisi de zikreder: "İsa yeryüzüne adaletli bir imam olarak ininceye kadar kıyamet kopmayacaktır..."

Ayrıca o, bu âyetle ilgili kıraat farklılıklarını da belirtir ve derki: "**وَإِنَّهُ لَعَلَّمُ لِلسَّاعَةِ**" şeklinde okunduğunda anlamı: "Kıyametin yaklaştığı, nüzûl-ü İsa ile bilinir." şeklindedir. Ayın harfinin

¹ İbn Kesîr, a.g.e, 7/222-223.

fethasıyla okunduğunda ise, “delil ve alamet” anlamına gelir.”¹ Buna göre anlam: “Şüphesiz İsâ, kıyamet için bir alamettir” şeklinde olur.

Görüldüğü üzere Semerkandî, âyete verdiği anlam ve bu konuda delil olarak ileri sürdüğü rivayetlerle, Hz. İsâ'nın nüzûlünü kabul etmektedir.

Ebu's-Suud, وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلسَّاعَةِ âyetindeki zamirden maksadın Hz. İsâ olup, buna göre âyetin anlamının: “Hz. İsâ'nın nüzûlü, kıyametin şartlarındandır” şeklinde olduğunu belirtir. Bu anlamı destekler mahiyette olan hadisleri zikreder. Daha sonra da zayıf bir görüş olarak da, buradaki zamirden maksadın Kur'ân da olabileceğini, zira Kur'ân'da kıyametin kopmasıyla ilgili bilgilerin olduğunu ifade eder.²

Görüldüğü üzere bu âyetin yorumunda Ebu's-Suud, açıkça nüzûl-ü İsâ'yı kabul etmekte, hatta âyetin bu şekilde anlaşılmasının doğru olacağını belirtmek için, delil olarak hadisleri de zikretmektedir.

Şevkânî önce Dahhâk, Süddî ve Katâde'nin, âyetteki zamirden maksadın Hz. İsâ olduğu görüşünü aktarıyor ve diyor ki: “Onun yeniden dünyaya gelişi, kıyametin şartlarından olup, Cenâb-ı Hakk kıyamet kopmadan biraz önce semadan onu indirecektir. Nitekim Deccal'ın çıkışı da kıyametin alametlerindendir.

Daha sonra Şevkânî, buradaki zamirden maksadın Kur'ân ve Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin de “kîle” “denildi” kelimesiyle belirtir ve der ki, en sağlam görüş birinci görüş olan, Hz. İsâ'nın kastedildiğidir. Yine o, وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ kelimesiyle ilgili farklı kıraatleri de belirtir.³

Görüldüğü üzere burada da Şevkânî âyeti Hz. İsâ'nın nüzûlünü kabul eder bir şekilde anlamakta ve âyeti bu

¹ Semerkandî, a.g.e, 3/211.

² Ebus'Suud, a.g.e, 8/52-53.

³ Şevkânî, a.g.e, 4/562.

doğrultuda yorumlamaktadır.

Tabatabâî'ye göre buradaki zamirden maksat Hz. İsa'dır ve âyetin anlamı ise şöyledir: "Hz. İsa'nın babasız yaratılması ve ölüleri diriltmesi, kıyametin kopmasına da bir delildir. Bununla, kıyametin kopmasının mümkün olduğu bilinir.

Tabatabâî, âyetteki "ilmin", Hz. İsa'nın kıyamet kopmadan önce gelmesi veya bundan maksadın Kur'an olması görüşünü "kîle" "denildi" ki, şeklinde belirterek, kendisinin 1. görüşü desteklediğini anlamaktayız ki, o da, ilimden maksadın Hz. İsa'nın doğumu ve mucizeleriyle kıyametin kopmasına bir delil teşkil etmesidir.¹

Konuyla ilgili genel olarak baktığımızda, Tabatabâî'nin nüzûl-i İsa meselesini kabul ettiğini, Âl-i İmrân 46 ve Nisâ 159. âyetlerin yorumunda bunu açıkça belirttiğini görmekteyiz.

Tahir b. Aşur, diğer pek çok müfessirden farklı olarak buradaki zamirden maksadın Kur'an olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Hasan Basrî, Katade ve Said b. Cübeyr de bu âyeti böyle tefsir etmişlerdir. Bu Kur'an'a ikinci bir övgüdür. Zaten Kur'an'a olan övgü surenin başından beri vurgulanan bir gerçektir. Daha önce Kur'an, kıyametle ilgili bir takım itirazlara cevaplar vermiş, burada da Kur'an'ın kıyametin vaktini bildirmesine vurgu yapılmıştır. Kur'an'da bu anlamda Kur'an'ı kaseden pek çok zamir vardır.

Kur'an'ın, kıyamet vaktinin ilmi olmasının anlamı şudur: Kur'an son din ve şariat olarak gelmiştir. Onun gelmesinden sonra âlemin son bulması beklenir. Bu da Resulullah'ın (s.a.s.): "Ben ve kıyamet şöyleyiz" demiş ve sonra da baş ve orta parmağını birleştirmiştir."² hadisinin anlamıdır.

Tahir b. Aşur'a göre buradaki zamirin Kur'an'a raci olması mecazidir. Çünkü Kur'an, kıyametin kopması bilgisinin sebebidir. Nitekim onda kıyametin kopacağına dair pek çok delil

¹ Mîzân, 18/119.

² Buhârî, Talak 25; Müslim, Cuma 43; Fiten 135; Tirmizî, Fiten 39.

zikredilmektedir. Buradaki zamirden kastedilenin Hz. İsa olduğu şeklindeki bir yorum ise, oldukça uzak bir yorumdur.¹

Tahir b. Aşur bu âyetin yorumunda diğer pek çok müfessirin aksine, zamirden kastedilenin Kur'an olduğunu dirayet metodu kullanarak ortaya koymuş, bu âyetin Hz. İsa'nın nüzulüne işaret etmesi şeklindeki yorumunu ise kabul edilemez görmüştür.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyeti şöyle yorumlamaktadır: Muhakkak ki o, saat için bir ilimdir de, saatin/kıyametin geleceğini, ölülerin dirilip ayağa kalkacağını bildiren bir delil, bir alâmettir. Çünkü İsa'nın gerek ortaya çıkışı, gerek ölüleri diriltme mucizesi ve gerekse ölülerin ayağa kalkmasını haber vermesi itibarıyla, kıyametin meydana geleceğine bir delil olduğu gibi, hadiste haber verildiğine göre, inmesi de Kıyametin alametlerindendir.² Görüldüğü üzere Elmalı, çok geniş bir şekilde üzerinde durmasa da, buradaki muhtemel anlamlardan birinin de Hz. İsa'nın nüzûlü olduğunu kabul etmektedir.

Değerlendirme

Her bilim dalının, kendi sahasıyla ilgili birtakım temel prensipleri vardır ve böyle olması da son derece tabiidir. Zira belirli kuralların konularak, ona göre araştırma ve incelemelerin yapılmadığı bir konunun, sağlıklı ve doğru bir neticeye götürmesi imkânsızdır. Bu anlamda Kur'an tefsirinde başlangıçtan günümüze, kabul edilegelmiş belli prensipler vardır. Nüzûl-i İsa meselesini bu açıdan değerlendirdiğimizde, başlangıçtan günümüze müfessirlerin bu prensiplere riayet ederek meseleyi ele aldıklarını görmekteyiz.

Bu prensiplerin başında Kur'an'ın Kur'an'la anlaşılması

¹ Tahir b. Aşur, a.g.e; 25/242-244.

² Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul ts. 7/57-58.

gelmektedir ki, bütün müfessirlerin Kur'ân tefsirinde en sağlam yol olarak kabul ettikleri bir metottur. Şüphesiz Kur'ân âyetleri, birbirini tasdik eder, birbirini açıklar. Nitekim şu âyet de Kur'ân'ın âyet ve sureleri arasında bir tutarsızlığın olmayıp, mükemmel bir uyumun ve birbirini desteklemenin olduğunu belirtmektedir:

“Eğer Kur'ân الله لَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا” Allah'dan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı.” (Nisâ 4/82)

Zira Kur'ân'ın bir yerinde mücmel olan bir konu, başka bir yerinde tafsil edilmiş, bir yerde müphem bırakılan başka bir yerde açıklanmış, bir yerde mutlak zikredilen, başka bir âyette takyîd edilmiş, bir yerde umûmi olan, başka bir yerde tahsis edilmiştir. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Kur'ân âyetleri birlikte ele alınmalıdır ki, tam bir şekilde anlaşılsın ve maksat ortaya çıksın. Nitekim müfessirler de nüzûl-i Îsâ ile ilgili âyetleri ele alırken bu metodu uygulamış, değişik yerlerde, farklı şekillerde geçen âyetlerin yorumunu yapmışlardır.

Tefsirde ikinci önemli husus, ele alınan âyet ya da âyetlerin, Resûlullâh'ın (s.a.s.) sünnetiyle tefsir edilmesidir. Nitekim yukarıda da görüldüğü üzere, bazı müfessirler de âyetlerdeki meseleyi bu konudaki hadislerle yorumlamış, nüzûl-ü Îsâ'yı haber veren rivayetleri zikrederek, görüşlerinin doğruluğunu ispat etmeye çalışmışlardır.

Tefsirde dikkat edilmesi gereken diğer bir ilke de, konuya sahabenin bakışıdır. Zira Resûlullâh'ın (s.a.s.) yakın arkadaşı olan bu kimselerin, konuyla ilgili önemli bir bilgiyi ilk kaynaktan duyma ihtimalleri her zaman için sonrakilerden daha yüksektir. Ele aldığımız müfessirler, bu açıdan meseleyi nazar-ı dikkate almış, konuyla ilgili farklı sahabîlerin rivayetlerine yer vermişlerdir.

Kur'ân tefsirinde faydalanılmasında önemli bir yarar olduğu kabul edilen bir husus da, kıraatlerden istifadedir. Nitekim konuyla ilgili âyetlerin birindeki kıraat farklılıkları da

müfessirler tarafından değerlendirilmiş, yapılan yorumun daha sağlıklı olması için ayrı bir delil olarak ele alınmıştır.

Bütün bu prensipler ve bunların kullanılması açısından müfessirlerin konuyu ele alışlarına baktığımızda, onların bir kısmı sadece bir âyette, bir kısmı iki âyette, diğer bir kısmı ise yukarıda geçen üç âyette Hz. İsa'nın kıyametten önce geleceği hususunu tetkik etmişlerdir.

Müfessirlerin konuya yaklaşımlarından şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:

1. Âl-i İmran 3/46. ayette müfessirler “kehl” kelimesi üzerinde durmuş, Arapçada bu kelimenin hangi yaşı kastettiği meselesini tartışmışlardır. Bunlardan bazıları bu kelimenin Hz. İsa'nın yeryüzüne yeniden nüzulüne işaret ettiği görüşünü tercih etmişler, Kurtubî, Ebu's-Suud ve Tabatabâî gibi, bazı müfessirler ise bu konudaki farklı görüşleri zikretmekle yetinip herhangi bir tercihte bulunmamışlar, Taberî, Râzî, Semerkandî ve İbnü'l-Cevzî gibi, bazıları da kehl'den maksadın olgunluk yaşı olduğunu, bunun da kendisine vahiy geldikten sonra peygamberlik döneminde konuşması olacağını kabul etmişlerdir Reşid Rıza gibi.

Aslında buradaki farklı yorumlar, âyetteki bir kelimenin anlamı üzerinden yapılmaktadır ve bu anlamların hepsi de bu ihtimallere açıktır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla nüzûl-i İsa meselesini kabul edenler bu kelimenin anlamı konusunda bu doğrultuda bir yorumda bulunmuşlardır.

2. Müfessirler nüzul-i İsa konusunu en geniş olarak Nisa 158-159. âyetlerde tartışmışlardır. Buradaki farklı yorumlar âyetteki iki zamir üzerinden yapılmakta ve konuyla ilgili Hz. Peygamberden rivayet edilen hadisler de delil olarak kullanılmaktadır. Bütün müfessirlerin âyetteki birinci zamirden kastedilenin Hz. İsa olduğu noktasında ittifakları vardır. Zaten âyetin sıbakı da bunu açıkça göstermektedir. Ancak âyetteki ikinci zamir ve buna göre çıkarılacak yorum hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunları da şu şekilde özetlemek

mümkündür:

a. Bu zamirden kastedilen Hz. İsa'dır. Ehl-i kitaptan herkes kıyamete yakın bir zamanda yeniden dünyaya gelecek olan Hz. İsa'ya inanacaktır. Taberi, İbn Ebi Hatim, Maturidi, Tabersî, İbn Kesîr ve Şevkânî'nin bu görüşü kabul ettiklerini görmekteyiz.

b. Bu zamirden kastedilen ehl-i kitaptır. Zamirden maksadın ehl-i kitap olduğunu kabul edenlerin âyete iki farklı yorum getirdiklerini de görmekteyiz. Bunlardan bir kısmı ki: - bunlar Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Ebu's-Suud ve Tabatabâî'dir.- maksad, Hz. İsa yeniden yeryüzüne geldikten sonra ehl-i kitaptan herkes ona inanacaktır. Nitekim bu görüşte olanlar konuyla ilgili hadisleri de mütevatir sayarak kendi delillerini güçlendirmişlerdir. Diğer bazı müfessirler de ki: "bunlar da Reşid Rıza ve Tahir b. Âşur ve Elmalılı'dır.- bunun nüzûl-i İsa ile ilgisinin olmadığını, ehl-i kitaptan herkesin ölüm anında gerçek bir şekilde hakiki bir imanla ona inanacakları, ancak bu imanın da kendilerine hiçbir faydasının olmayacağı şeklinde yorumlamışlardır.

3. Konuyla ilgi tartışmaların yapıldığı üçüncü âyet ise Zuhur 61. âyettir. Bu âyette de konuya farklı bakış açıların temelinde, âyetteki zamirden maksadın kim olduğu ve kastedilen şey ya da kimsenin kıyamet için nasıl bir delil olacağı keyfiyetidir.

Müfessirlerden bazıları وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ deki "hu" zamirinden maksat Hz. İsa'dır demiştir. Bunlar Taberî, İbn Ebî Hâtim, Mâturîdî, Zemahşerî, Tabersî, İbn Kesîr, Semerkandî, Ebu's-Suud, Şevkânî ve Elmalılı'dır. Bu müfessirler Hz. İsa'nın kıyamete yakın bir zamanda yeniden yeryüzüne inmesini kıyametin alametlerinden saymışlardır.

Müfessirlerden bir kısmı da zamirden kastedilenin Kur'an olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar Kurtubî ve Tahir b. Âşur'dur. Kurtubî, Hasan Basrî, Katade ve Said b. Cübeyr'in de bu görüşte olduklarını belirtir. Tahir b. Âşur bu hususta özellikle

durmakta ve burada kastedilenin Kur'ân olduğunu değişik delillerle ispat etmeğe çalışmaktadır.

Bazı müfessirler de zamirden maksat Hz. Muhammed'dir (s.a.s.) demişler, ancak bu görüşün kime ya da kimlere ait olduğunu belirtmemişlerdir. Hatta Kurtubî böyle bir anlamı Resulullah'ın (s.a.s.): “Ben ve kıyamet şöleyiz” demiş ve sonra da baş ve orta parmağını birleştirmiştir”¹ hadisiyle da açıklamağa çalışmıştır.

¹ Buhârî, Talak 25; Müslim, Cuma 43; Fiten 135; Tirmizî, Fiten 39.